

A Régmúlt időtől a század elejéig

Bakonybánk Komárom megye aprófalvainak egyike. A Bakony hegység északi alján, a Kisalföld találkozásánál helyezkedik el. A falu szélén folyik a Bakonyban eredő Cuha-patak, melynek elnevezése már Bakony-ér. A tengerszint feletti magassága 186 m. A község ma 82 ha-on terül el. A helység történetére vonatkozó ismereteink az i. sz. I. sz.-ből származnak. Ez idő tájt foglalták el Pannóniát a rómaiak, s az ötszáz éves hódítás nyomai községünk területén is fellelhetők. A község mögötti szántókon, nagyobb részben az ún. Bágyogdomb-dűlőben számos római, közöttük Cassius bélyegű téglát találtak. Továbbá egy kézi malmot, s 1835-ben egy réz Bacchus-fejet, ami Parinonhalmán található. A magyar honfoglalás idején, mint Anonymus írja: „Árpád hadának másodrészében Öcsök és Öse küldettek ki Veszprém városa felé.” Ez a hadrész valószínű átment a mostani Bakonybánk területén, erről a község - Bakonyszombat hely - Feketevíz-háromszögben levő sír-leletek tanúskodnak. Valószínű ezen időkhöz származik a község színmagyar lakossága, amit a régi magyaros családnevek bizonyítanak (Kovács, Vörös, Pethő).

Neve: Bánk, Bankháza. (A bán szó k. kicsinyítő képzővel megtoldott származéka. Bánk a középkorban többször előforduló személynév. A Bakony előtag később megkülönböztetésül szolgál. Debrecenről délkeletre is van egy Bánk nevű község, Nógrád megyében.)

A község 1488-ban Bánk néven van összeírva, mint Bánki Márton birtoka, majd 1536-ban a község neve egy írásjellel és egy toldalékkal megváltozott, ekkor Bánkháza lett, mely Bánki Ferenc tulajdona. A török hódoltság idején a Pápa—Győr—Pécs felé özönlő török hadak irtó, romboló, harácsoló portyázásainak lett a község áldozata, ugyanis 1541-ben Buda eleste után a Toót-Rédével együtt felégették.

A területileg ma hozzánk tartozó Tótrédei-dűlőn élők akkor önálló községként szerepeltek: 10 szegény és 25, a töröktől felégetett portájuk volt. A törökök 1542-ben újból visszatértek. Éhség és pestis pusztította az amúgy is gyér lakosságot. A török sanyargatása, sarca és fosztogatásai, a betegség pusztítása hatására a század végére a község teljesen lakatlan lett. A lakosság csak a zsitvatoroki béke után tért vissza és építette újjá a falut. Az új tulajdonos Bánky Kristóf lett, akinek még három pusztája is volt: Galagonyás, Kati, Tüskés (mai neveik: Gelegenyés, Kát, Tuskós).

A község templomát Bánky Kristóf építtette. A templom azóta leégett, és főleg a tornya, alakításokon ment át.

Az 1600-as évek elején a Bánk és Réde határtalálkozásában Toót-Rédéhez tartozó dűlőben, úgynevezett Szentkútberkében a vörös barátok (a páloskolostor Csatka-rendhez tartozó) kolostora állt. E tény igazolására tárgyi emlék és szájhagyomány szolgál. Az utóbbi szerint a vörös barátok a környező falvakból fiatal lányokat toboroztak össze, kolostori életre kárhoztatva. Időközben, mivel a kolostor törésvonal mentén épült, lesüllyedt. Szájhagyomány szerint minden karácsonyéjfélen, aki a kolostor feltételezett helyére kimegy, fülét a földhöz tartja, hallja az éjféli harangszót az eltűnt hajadonok tiszteletére.

A község 1623-ban a Szapáry család birtoka lett. Ebben az időben Bánk Csesznek várának védelmére szolgált. A lakosság a törökökkel harcoló várbelieket élelemmel, adóforintokkal segítette. Miután Csesznek vára elesett, 1636-ban másodszor is felégették a falut. Bánk üszkös romként szerepel a korabeli feljegyzésekben.

A XVII. sz.-i felégetések és elnéptelenedések után a község első birtokosa Németh Márton volt. A helység népessége főleg zsellérekből állt, a lakosságnak csupán 20%-a telkes jobbágyság, 1755-ben kelt írásbeli szerződés summát állapít meg mind a robot, mind a regálék megváltására, bizonyos munkát azonban a bábolnai ménesbirtok részére is el kellett végezni.

A Rákóczi-szabadságharc idején a község birtokosa a Bezerédy család volt. Ennek a családnak egyik tagja Bezerédy Imre kuruc tábornok, aki a felkelés hanyatlása idején a császáriakkal tárgyalta, ezért, mint árulót saját kurucai fejezték le.

A reformkorból meg kell említeni Bezerédy Istvánt, aki az 1830-as reformországgyűlésen tűnt fel. Nevét községünkben az ún. „Bezerédy-ház” őrzi, amelyben jelenleg posta, orvosi rendelő és a könyvtár nyert elhelyezést. Bakonybánk ebben az időben agrárfalu, kétnyomásos szántókkal, legelői és kaszálói a saját határ mellett a bérelt kőkeházi és böcsi puszták területén fekszenek. Az iga parasztságot Győrbe fuvarozták. A gyalogszeres népség pénzkeresési lehetősége a napszám, valamint a részesaratás és -cséplés, távoli vidékeken is. Piacra Veszprémbe jártak.

1773-ban római katolikus és evangélikus vallású a falu. A katolikus egyház 1785-ben 326 hívővel Bakonyszombat helyhez tartozik (ma is). Az iskolai oktatás kezdete az 1740-es évekre nyúlik vissza. 1859. június 6-án itt született Bánki Donát műegyetemi tanár, a világhírű fizikus, a róla elnevezett turbina feltalálója. Édesapja Löwinger Ignác orvos volt, aki 1852. október 31-ig Bánkon működött.

Pesty Frigyes 1864. évi, a mai Komárom megyére vonatkozó helységnévtárában a következőket találjuk: „Megye Veszprém, kerület soprony, helytartó tanács Budán. Paplak nincs, de templom van, római katolikus vallású.”

Ugyancsak ebből a forrásból tudhatjuk meg, hogy Thot-Rede település neve a hajdanán ott élő tótságra vezethető vissza. A községet a XIX. sz. közepén 4 hitfelekezeti lakosság lakta: római katolikus, evangélikus, református és izraelita. A zsidóság nyomain még napjainkban is fellelhetők a község ún. zsidótemetőjében.

1828-ban 500 lakos volt, mely szám 1836-ban 475-re csökkent. 1851-ben 421 a lélekszám. Egy elemi iskolája volt. Külterületen 51 lélek élt. A község területe 2592 kataszteri hold. A birtokok száma 204, ezek közül kettő 100-500 hold és kettő 500-1000 hold terjedelmű. Ez a két birtok Vitéz Hunkár Antal és id. Esterházy László gróf tulajdona. Lakóinak többsége őstermelő, szám szerint 617; iparból 65-en élnek. Egyesek úgy tudják, hogy a község valamikor kicsit északabbra feküdt, ezt a helyet „kertalfának” hívják. E feltételezésnek bizonyára van alapja, mert régebben a fenti területen szántás és ásás közben többször találtak tégladarabokat.

1902. augusztus 2-án jelentős állomást jelentett a község történetében, hogy megújult a vasút Pápa-Bánhida (ma Tatabánya-alsó) szakasza. Ünnepelesen felavatták az állomásépületet, vasutat. A jelentős ünnepen Bánki Donát is jelen volt, a vasutat Majoros Lukács adta át. A vasúti közlekedés megindulásával községünk kilépett az évszázados elzártságból. A közlekedés 22 embernek biztosított megélhetést. A vasútnak postája és távírdája is volt. A személyszállítás mellett teherszállítás is megindult.

Az 1900-as évek elejétől községünk határának 90%-át két földbirtokos uralta. Egyikük Stróbel Zoltán (akinek apja ún. gatyás paraszt volt), aki a falu közepén építtette meg lakását. Ez az épület ma a község lakóinak szolgálatában áll. Vegyesbolt, vendéglő és lakások találhatók benne. A község másik nagy épületét Vitéz Hunkár Antal nemesi származású földesúr építtette. Ebben az épületben ma egy öttantermes iskola, művelődési otthon, tanácsház található.

1910-ben a mezőgazdasági lakosság 73,6%-a gazdasági cseléd, mezőgazdasági munkás és számos. A község területének nagyobbik része, 1709 kat. hold, nagybirtok volt.

1937-ben a községben 785-en éltek. Anyanyelvük kettő kivételével magyar. 555 lakosnak római katolikus, 170-nek evangélikus, 28-nak református, 3-nak izraelita, 2-nek görög katolikus a vallása.

Az I. világháború alatt 86-an vonultak be katonának, közülük 26-an a háború hősi halottai lettek. Emléküket a községben felállított Hősök szobra őrzi, amelyen a hősi halottak neve megtalálható. Az I. világháború után a faluban csekély mértékű földhöz juttatás történt.

Gazdasági élet a XX. század első felében Bakonybánkön

A gazdasági élet vizsgálata előtt szükséges tudnunk, hogy a falu egyes családjai milyen anyagi helyzetben voltak, ugyanis ez a körülmény meghatározólag hatott a családok gazdasági tevékenységére. A század elején a községben két földbirtokos család élt, övéké volt a falu határának csaknem 90%-a. Rajtuk kívül 5-8 módosabb parasztcsalád lakta a községet, a többi család az előbbieknél jóval szegényebb volt, földje még annyi sem, hogy azon a maga számára szükséges javakat meg tudta volna termelni. A nagy mezőgazdasági munkákból csak az utóbbi két „osztály” vette ki teljes mértékben a részét. A módosabb családok a munkákat igyekeztek családtagjaikkal elvégezni, csak szorult helyzetben hívtak napszámost. A nincstelenek többsége a földesuraknál keresett munkalehetőséget, akiknek a nagy gazdaság végett szükségük is volt rájuk. A fehérszínű szolgálni, belső munkára járt a uraságokhoz, de ha kellett, a nehéz mezőgazdasági munkákban is helytálltak férjeik mellett. A földesurak állandó cselédjei szolgálataikért úgynevezett kommenciót, évi bért kaptak, ami a következőkből állt: 8 q búza, 6 q rozs, 4 q árpa, 25 kg só, tüzelőfa és kvártély, vagyis szállás.

Az osztálymegoszlás az előbbiekről alakult a legnagyobb nyári munka, az aratás idején is. Mindegyik földesúrnak 22 kaszája, 22 marokszedője volt, s mindegyik kaszás után járt egy kötélterítő és egy kéveköttő is. A kaszások az aratást minden 11. mázsáért végezték. Ezt a gabonamennyiséget a 22 kaszás közösen kapta. Az aprócselédet (marokszedők, kötélterítő, kéveköttők) a kaszás fizette abból, amit ő kapott az aratásért az úrtól, tehát ami minden 11. q-ból neki jutott. A földesúrnál a masinázásért a munkások minden 100 q tiszta szem után kaptak 4 q-t. A falu többi gazdája az aratást kalákában végezte, ami azt jelentette, hogy a családok összeálltak egymásnak segíteni, így egy helyen hamarabb végezték el a gabona betakarítását. A községben csak a két földesúr volt masinája (cséplőgép), ezért a gazdák rendszerint a szomszédos Láziról húzattak el ökrökkel egy nehéz cséplőgépet, s az járt házról házra. Ezt a cséplőgépet természetesen bérben használták, terményben, vagy pénzben kellett azért térítést fizetni. Ha a földesúrral nem egy időben arattak a falubeli gazdák, akkor az ő masináját is igénybe vehették. Előbbiekéből kitűnik, hogy a község legfontosabb terménye a talajadottságok miatt a gabonaféle volt. Mindezek mellett kisebb mennyiségben termesztettek más növényeket is: kukoricát, krumplit, kenderet, répát, komlót, szőlőt, sőt néhol még ún. cserebi dohányt is termesztettek, de ezt csak más növények között, mert ezért büntetés járt.

A búzából helyben őrölték a lisztet, ugyanis a község patakján, a Bakony-éren már a XIX. század közepe óta több vízimalom állt. A század elején három malom működött, melyeket azonban a nagy szárazságok idején nem lehetett használni.

A cukorrépat nem helyben dolgozták fel, de volt. amikor a háziasszonyok is megpróbálkoztak ezzel a munkával, aminek eredményeként barnás színű cukor jött létre. Ugyanígy a komlót is feldolgozták háznál, ebből sört készítettek.

A kukoricát, meg nem őrölt gabonaféléket, marharépat, kukoricaszárat jórészt a gazdasági udvar „lakói” emésztették föl. A gazdaságban a legjelentősebb helyen a szarvasmarhák voltak, melyekre nem is annyira tejtermelésük, mint munkabírásuk miatt volt szükség. Nem volt ritka az olyan gazdaság, ahol 15-20 tehén állt az istállóban. Ló a faluban ennél jóval kisebb arányban fordult elő, ezeket általában vásárba járásokra vették igénybe, ahol viszont előnyben részesültek a nehézkes járású szarvasmarhákkal szemben. Mivel a teheneket is igába fogták, érthető, hogy a tejtermelés nem állott magas fokon. Bár volt a községben tejgyűjtő, ahonnan a tejet Lázira, a Ress-féle tejüzembe, vagy Gic-hathalomra, Klepfer Sándor tejüzemébe szállították, tejeladásra csak ritkán került sor, mert ami volt, azt a család elfogyasztotta, vagy eladta a falun belül. az esetleg megmaradót pedig a háziasszonyok előtötték tejfölnek, vagy vaját, sajtot, túrót, pujnát készítettek belőle. A puja sajszerű készítmény volt. Nagyobb állatot ezen kívül csak disznót tartottak, általában csak annyit, amennyi a téli disznóölésre kellett, ritkán azonban ezekből is került eladásra. A disznóvágáshoz kapcsolódik az asszonyok szappanfőző munkája. Ezt bélzsírból és apró elhullott állatokból készítették, de kellett hozzátenni zsírolót is, amit boltban lehetett beszerezni. A baromfiudvar állatai a tyúkok, kacsák, libák, pulykák és galambok voltak.

A községben ez időben 3 bolt volt található. A legnagyobb a Hangya Szövetkezeté volt, ez 1918 áprilisában alakult, a másik kettő kisebb kereskedés: Skrivane- (Serényi-) kereskedés és Heimler-bolt. Létezett még egy úgynevezett Dohánytőzsde is, ahol azonban nemcsak dohányféleségeket árultak. A tőzsde hetente szerezte be az árut Győrből, mellyel aztán a környék kilenc faluját látta el. Ezekben a boltokban nemcsak pénzért, hanem tojásért stb. is lehetett vásárolni, attól függően, hogy a kereskedőnek mire volt szüksége.

Nagy szerepet játszottak a faluban a mesteremberek. Egyik legfontosabb volt a kovács, aki a mezőgazdasági munkáknál nélkülözhetetlen ekéket készítette, élesítette, ő csinálta a szekerek vasrészeit, ugyanígy a tragacs vas alkotórészeit is. Hozzá vitték a lovakat patkolni, s minden tavasszal vele körmöztették le a teheneket. A falubeliek úgy tartják, hogy a lekörmöztetlen tehenet meg is szólták a vásárban. A falu kovácsai voltak Fehér Gyula és id. Győri József, az uraságoknál pedig gépészkovácsok Kégli Imre és Makó Ferenc.

A bognár ugyancsak sok nélkülözhetetlen eszközt készített. Így a szekerek fából készült részeit, a talicskák, tragacsok faalkatrészeit, létrákat, drumót, böszmét. A drumó olyan volt, mint a gereblye, csak nagyobb annál, s a fogai 10-15 cm-re voltak egymástól, a szára pedig ún. csúzliágas volt. A böszmére a kender kifésülésénél volt szükség, ez egy állványszerű készítmény volt. A drumót az aratásnál használták a tarlón elmaradt kalászosok összegyűjtésére, vagy a lucerna összegereblyezésére.

Volta a faluban suszterek is (Kiss Antal, Tóth Lajos), akik csizmákat, cipőket készítettek. Ők csinálták a lányok lábára récét is, hogy nyáron ne bőkje lábukat a tarló. A réce hasonlított a mai mokaszinhoz.

Nagy szerephez jutott a falu takácsa (Varga nevezetű, akinek még a leszármazottait is takács előnévvel illenék sokáig), mivel a községben kendert is termesztettek. Ő szötte meg szövőszékén a gombolyagba készített kenderfonalat, amiből aztán ingeket, gatyákat, lepedőket, kósárruhákat csinált. Ha finomabb kélmére volt szükség, az asszonyok vettek pamutot is, ilyenkor a szövésnek csak a hossza szála volt kenderfonalból, a keresztszálak pamutból voltak. Így tartós, de mégis finomabb tapintású kélmét nyertek. Működtek a faluban asztalosmesterek is (Sebestyén Ferenc, Tóth Jenő), akik a maihoz hasonló munkákat végezték el.

A falubeliek kereskedtek egymás között is, de ha olyan dologra volt szükségük, amit sem a boltban nem tudtak megvenni, sem a mesteremberek nem tudtak elkészíteni, vagy éppen eladó árujuk volt, ami a faluban nem kelt el, vásárba indultak. Leggyakrabban Kisdér és Győr vásárait, nagyobb boltjait keresték fel. Bár 1902-ben már megindult a vasúti forgalom községünkben, a járatok ritkasága miatt, vagy éppen megszokásból általában gyalogszerrel, messzebbre pedig lovasfogattal indultak vásárolni.

A falubeliek kínálata a vásáron leginkább gabonaféle volt, de vittek tojást, tyúkot, gyümölcsöt, tehenet, disznót is. Utóbbi kettőt rendszerint lábán hajtották el. A disznót oly módon, hogy az egyik lábára madzagot kötöttek, valaki annál fogva vezette az állatot, mögötte pedig szintén ment valaki, aki vesszővel noszogatta, ha nem akart menni. Létezett a kereskedésnek egy másik formája is. Német tikászok járták hetente a környező falvakat, s ők is megvették a kisebb eladó árukat: tojást, baromfit.

Voltak abban az időben a mai szolgáltatókhoz hasonló iparosok is. Ilyenek voltak például a tekővájó cigányok, akik ugyancsak a falvakat járták. Ahol fát tudtak venni, ott letelepedtek. Mindaddig maradtak a munkát adó háznál, amíg az előírt eszközt el nem készítették. Ők csinálták a disznóöléseknél használatos nagy sózótekőket, bélmosótekőket, a kenyérdagasztó-tekőket és a mosogatásra használt melencéket is. Némelyik asszony még mosott is a bélmosótekőben, ha nem volt rendes mosótekője, aminek vízszintes volt az alja és nem vájt, hanem szögelt volt. Itt említhető meg, hogy a nagyobb mosásokat az asszonyok nem a háznál végezte, hanem ilyenkor összetársulva kora reggel lementek a folyó partjára. Tragacson tolták le a ruhákat, s a mosás minden kellékét, a szapuszéket, szapulófát, szapukádat is.

Találkozni lehetett a falut járó köszörűsökkel, drótostótokkal. Ők foltozták meg a lyukas edényeket, élesítették meg a késeket, volt, aki még ablakok beüvegezését is vállalta.

A község jogi, törvénykező életét a községházáról irányították. Itt rendezkedett be a bíró és a jegyző. A század elején Bakonybánkban nem volt külön jegyzője, hanem Bársonyosról járt át a faluba. Minden pénteken jött el, ilyenkor adta ki a parancsokat az új törvényekről, adókról, rendelkezésekről, amelyeket a bíró azután a falu népe előtt nyilvánosan ki is hirdetett.

Mindezekből kitűnik, hogy Bakonybánk nem rendelkezett különleges adottságokkal, körülményekkel a század első felében, de szorgos népe igyekezett azon lenni, hogy megteremtse mindazt, ami egy XX. század kezdetén élő ember igényeit kielégítheti.